

Lapse kõne ja suhtlemise areng

prof. T. Tulviste

- **Miks uuritakse?**
- **Lapse kõne arengu perioodid.**
- **Lapse kõne uurimise meetodid.**
- **Kõne omandamise teooriad.**

***Lapsepsühholoogi igapäevases töös, kuna**

**hea arengu näitaja esimestel eluaastatel,
ennustab edaspidist arengut.**

**Keele omandamise hilinemine märk
arenguprobleemist: kas kuulmis-, üldised
õppimis- või autismiga seotud probleemid**

Väike sõnavara 2aastaselt:

- risk kõne arengu hilistumiseks: aeglasem
sõnavara kasv kuni 3 klassini (Storch & Whitehurst, 2001)
& hilisem grammatika areng (McGregor, Sheng & Smith,
2005)**
- probleeme kirjaoskuse omandamisel (Dickinson et al.,
2003; Lee, 2011): raske koolis õpitavast aru saada.**

- *halvem mälu;**
- *väiksemad mitteverbaalseid võimed;**
- *teismeeas psühholoogilised ja käitumisprobleemid;**
- *suhtlemisprobleemid (Conti-Ramsden and Durkin 2007);**
- *kiusamise ohvrid (St Clair et al. 2011).**
- *ebapopulaarsed eakaaslaste hulgas, Tahaks olla koos teistega, aga madalam enesehinnang, häbelikud (Fujiki et al., 2004; Hart et al., 2004) ; sõprussuhete kvaliteet madalam (Durkin ja Conti-Ramsden, 2007) .**
- *edukus koolis;**
- *edukus elus.**

***Teaduslikus uurimistöös.**

***Uurida kõne arengumehhanisme, arengut mõjutavaid tegureid. Uurida sotsiaalkultuuriliste tegurite mõju kõne arengule.**

***Katses osalejate kirjeldamine.**

Kõneoskuse alusel kontroll- ja eksperimentaalgrupi moodustamine, eri maade laste võrdlusgruppide moodustamine.

Keeleline vanus (LA- linguistic age or language age).

***Uurimaks lapse arusaamu maailmast ja teistest inimestest, heast ja halvast, keelatust ja lubatust.**

Kui vanalt kõnetase hakkab ennustama edaspidist arengut?

16 kuu vanuste CDI tulemus ennustab 6.kl. lugemisoskust (Bleses jt. 2016).

24–31 k hilistunud kõnega laste kõneoskus 8-,9-,13- ja 17-aastasena keskmisest madalam (Rescorla, 2013).

**Vanus aastates / 4 x 100 = %
ARUSAADAV VÕÕRALE INIMESELE**

Vanuses 1;0 = 1/4 or 25%

2;0 = 2/4 or 50%

3;0 = 3/4 or 75%

**4;0 = 4/4 or 100% lapse jutust peaks
olema võõrale arusaadav**

Coplan & Gleason (1988)

Kõne arengu perioodid

- **3. kuu algul – koogamine**
- **4. kuul – lalisemine**
- **6 kuul tunneb mõne sõna ära, 8 k. mõnda ütleb**
- **9. kuu – ehholaalialia periood**
- **9. kuu – asju nimetama**
- **9-18. kuu – holofrastiline kõne (kogu lauset ühe sõnaga väljendav) ehk ühesõnaliste lausungite periood.**

Telegraafiline kõne.

- **1.5aastaselt 20-50 sõna**
- **24. kuu – umbes 250 sõna, kahesõnalised lausungid.**
- **18-24 kuu esesest kui tegijast/subjektist rääkima („Tommi teeb“, „Mina teen“)**
- **30. kuu – umbes 500 sõna, kolmesõnalised lausungid**

3-4aastastel lastel erandsõnade kasutamisel ülereguleerimine

„Kevad tulevad, palju palju“.

Lapsevanematele

Keelelise arengu verstapostid

***aastaselt esimesed sõnad**

***2aastaselt 2sõnalised lausungid**

Eesti lapse esimesed sõnad (nimetatud 254 ema poolt; Schults, Tulviste ja Kaljumäe)

• emme	• 167
• aitäh	• 153
• nämm-nämm	• 78
• anna	• 37
• issi	• 33
• daa-daa	• 26
• tita	• 16
• kutsu	• 12
• kiisu	• 12
• ai-ai	• 10

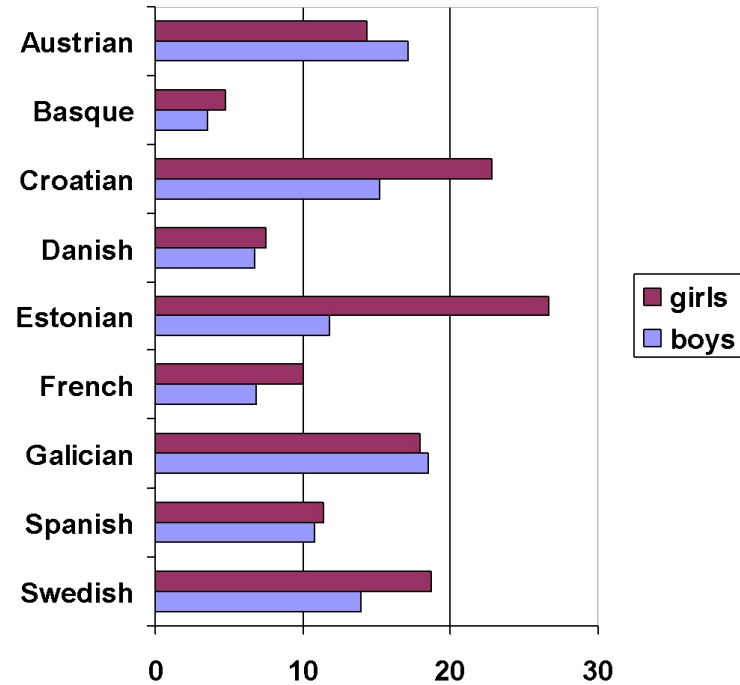
Suured individuaalsed erinevused

- **Soolised erinevused;**
- **Pere suurus;**
- **Sünnijärjekord;**
- **Vanemate haridustase.**

Soolised erinevused Eriksson, Marschik, Tulviste et al. (2012). Differences between girls and boys in emerging language skills: Evidence from 10 language communities. *British Journal of Developmental Psychology*, 30, 326–343.

**Kokku 13 783 last, neist
4691 8-16 kuu ja
9092 16-30 kuu vanused lapsed. Tüdrukud
poistest ees.**

**Järeldus: riskilaste väljaselgitamisel vaja
seda arvestada.**

Number of words produced among girls and boys (infants) from nine non-English cultures and languages

Poisid

1/3

2/3

Tüdrukud

Vara rääkima

Hilja rääkima

2/3

1/3

Kõne arengu aeglustumine

- **24kuusel lapsel on**
 - * **alla 50 sõna (vahel: alla 30)**
 - * **ei kombineeri sõnu lausungiteks**
 - * **ka passiivne sõnavara väike**
- **kui sõnavara suurus alla 10 (vahel 20) protsentiili või alla 1 SD vanuse keskmisest.**

Hilja rääkima hakkavad lapsed:
19 % lastest ei ole 24 k. vanuses
veel 2sõnalisi lausungeid, kuid ei
erine teistest lastest
3-4aastasena.
Vaadata ka kõnest arusaamist.

LASTE KÕNE UURIMISMEETODID

Testid

- Lapsele, nt Reynelli test 2-7aastastele (ekspressiivne kõne ja kõnest arusaamine)
- Lapsevanematele

Vaatlusmeetod:

- *Päevikud
- *Spontaanse kõne analüüsimine

MacWhinney, B. (1991). *The CHILDES project: Tools for analyzing talk*. Hillsdale, NJ: LEA.

TESTID

***EKSPRESSIIVNE KÕNE**

***ARUSAAMISÜLESANDED**

***IMITEERIMISÜLESANDED**

INTERJUEERIMINE

***ANALÜÜSITAKSE LAPSE KEELT NAGU
VÕÕRKEELT**

SPONTAANNE KÕNE

Junefelt & Tulviste. (1997);Tulviste (2000); Tulviste, Mizera, De Geer, and Tryggvason.
(2003);

Tõugu, Tulviste, Schröder, Keller, & De Geer. (2011)

Eesti lapse kõne uurimine

- **Els Oksaar (1926-2015) mitmekeelsed, -kultuurilised lapsed, pragmaatika**
- **Marilyn May Vihman, Yorki ülikooli lingvistikaproffessor, fonoloogia omandamine ning laste varane kakskeelsus, fonoloogiline mall.**
- **Reili Argus, TLÜ**

Keeleomandamist toetavad arvutimängud
http://www.frepy.eu/part_ee.html

- **Renate Pajusalu ja Virve-Anneli Vihman, TÜ**

Meie grupist http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2011_2/OK_2011-2_01.pdf

Kultuuriti võrdlevad uurimused suhtlusstiilist; eesti lapse kõne areng.

**Lapse kõne arengu uurimine
vanemate raportite alusel
MacArthuri Suhtlemise Arengu Test
(CDI – Communicative Development
Inventories)
1993
Adapteeritud rohkem kui 60 keelde**

E-CDI I Sõnad ja zestid (9-16kuulistele)
Sõnade nimekirjas 383 sõna 19
semantilisest kategooriast (Schults, Tulviste,
& Konstabel, 2012)

E-CDI-II Sõnad ja laused
(16-30kuulistele)
629 sõna 22 kategooriast
(Tulviste, 2007; Schults, Tulviste, & Konstabel, 2012; Schults
& Tulviste, 2016)

ECDI-II sõeltest 2 kuni 3 aasta
vanuste laste kõne arengu uurimiseks
(Urm ja Tulviste, in press).

ECDI-III 2.5 kuni 4;0 (Tulviste ja Schults, 2020).

Logopeedidel

- **5-6aastaste kõnetest** (Marika Padrik, Merit Hallap, Margit Aid, Raili Mäll jt.);
- **3-4aastaste test**

SPONTAANSE KÕNE ANALÜÜS

@Begin

@Participants: CHI Hanna Target_Child, MOT Ema Mother,
BRO vend Brother@Age of CHI: 2;

@Sex of CHI: female@Time Duration: 10:00-10:10@Situation:
HANNA SÖÖMINE.

*MOT: noh söö söö!

*BRO:Hanna sööb.

*MOT: tasa tasa!

*MOT: mamm söö!

*MOT: söö siis Hanna!

*CHI: tahan leiba.

From file <robert_book.cha>

2 auto

2 auhi

2 kana

1 kell

5 kiss

1 klots

3 kodu

2 kohvi

1 kuuti

1 lille

1 muna

3 muu

Kõne omandamise teooriad

- **ÕPPIMISTEORIA**
- **KÕNEORGANI TEOORIA**
- **KOGNITIIVNE TEOORIA**
- **SOTSIAALNE LÄHENEMINE**

ÕPPIMISTEORIA

B. F. Skinner (1904 –1990)

Mudeldamine

Imiteerimine

Harjutamine

Sarrustamine e. kinnitamine

KEELEORGANI TEOORIA

Naom Chomsky (1928-) kaasasündinud keelelised võimed, keeleorgani olemasolu, keelel pindmine ja -süvastruktuur.

***Kriitiline periood* - bioloogiliselt kindlaksmääratud lühikene periood, mil toimub mingi liigiomane õppimine (Konrad Lorenz, mis küpsemise poolt)**

Eric Lenneberg (1921-1975). 1967a.: Kriitiline periood keele omandamiseks 2 eluaastast kuni puberteedini.

Sotsiaalne ja keeleline isolatsioon

- ***Aveyroni metsik poiss Victor***
- ***Genie juhtum***
- ***Isabelli juhtum.***

KOGNITIIVNE TEOORIA

- **Piaget, Sinclair-de Zwart jt.**

SOTSIAAL-INTERAKTSIOONILINE LÄHENEMINE

VAATA

<http://www.wimp.com/stillface/>

- **K.Nelson, C. Snow jt.**
protokonversatsioonid
hoidekeel
- ***K. Nelson keele õppimise stiil***
 1. ***Refereeriv - rõhutatakse asjade nimesid. Analüütiline ja informatsioonile orienteeritud lähenemine keelele. Ema nimetab ja kirjeldab mänguasju.***
 2. ***Ekspressiivne – tähelepanu inimestevahelistel suhetel, kõne on sotsiaalselt ekspressiivsem . Tegu-, asesõnu, isiklikke, sotsiaalseid väljendeid rohkem. Orienteeruvad teadete andmisele.***

C. Ferguson
Baby talk

Suurte individuaalsete erinevuste põhjused

- **Kõne hulk** (Huttenlocher et al., 1991); **the Language ENvironment Analysis system (LENA™)** lapse keelekeskkonna rikastamiseks;
- **Mitmekehisem sõnavara** (Weizman & Snow, 2001); **harvaesinevad sõnad**;
- **Ema suhtlusstiil** (Hoff-Ginsberg, 1991).

Kuidas tuleks lapsega suhelda, et

- **ta omandaks kiiresti keele?**
- **et tal läheks koolis hästi?**

LENA <http://www.lenababy.com/LenaHome/why-use-lena-home.aspx>

Language Environment Analysis System

Kui palju suhtlemist vaja beebi normaalseks arenguks? kuulevad Mõni laps kuuleb oma 4. eluaastaks 30 miljonit sõna vähem kui teine (Betty Hart ja Todd Risley, 1995).

10 aastat kestnud uurimused: kooliedukus sõltub sõnavarast, jutu ja suhtluse kvantiteedist.

kooliedukust ennustavad IQ ja sõnavara suurus isegi paremini kui vanemate haridustase ja sotsiaalmajanduslik staatus. Pärast 4 esimest eluaastat suured erinevused.

Lõhe akadeemilistes saavutustes.

<http://thirtymillionwords.org/tmw-initiative/>

Sotsiaalne kontekst

- **Perekond, selle koostis, suurus;**
 - **Eakaaslased.**
 - **Teised täiskasvanud.**
 - **Lasteaed.**
 - **Nutiseadmed.**
- **Kui rikas on lapse keelekeskkond?**
Suured kultuurierinevused lapsega suhtlemise osas.

Kuidas tuleks lapsega rääkida?

- **Lapsele kohandatud kõne esimestel eluaastatel**
- **Hiljem ergutama last ka dekontekstualiseeritult keelt kasutama (põhjendused, narratiivid jm.)**
- **Uuemad uurimused lapsele kohandamata kõne tähtsusest. Pealtkuuldud kõne ei asenda esimestel eluaastatel silmast silma diaadilist suhtlust lapsele olulistel teemadel.**

Keele omandamiseks vaja

- **Võimalust suhelda, suhtlemispartnerit (TVst ei õpi (Kuhl, 2010), kurtide vanemate kuulja laps, sotsiaalses isolatsioonis kasvanud lapsed ei õpi rääkima)**
- **Lapsel vaja pidevalt osaleda suhtluses – nn. interaktiivse suhtluse olulisus, mis käsitleks lapse meelest huvitavaid teemasid.**
- **Keelemudeli olemasolu.**
- **Keele omandamisega kaasub teadmiste saamine maailma kohta, enesekontrolli ja täidesaatvate funktsioonide areng, paraneb oskus tegutseda koos täiskasvanute, teiste lastega.**

Ekraaniaeg ja kõne areng

Kui TV pidevalt kodus sisse lülitatud

- **Seotud kõne hilistumise ja tähelepanuprobleemidega.**

MIKS?

- **Kui televiisor mängib, 2 k. kuni 4 aasta vanused lapsed suhtlevad vähem, häälitsevad vähem, kasutavad vähem sõnu**
- **Vanemad peaaegu ei räägi**
- **Aga varane keeleline areng oluline aju arengu seisukohalt, TV mõjutab kognitiivset arengut**

Alla 2 aastased lapsed:

- **Varem: väldi TVd! Vali tegevused, mis soodustavad lapse kõne ja aju arengut (vestlus, mäng, lugemine, laulmine, muusika)**
- **2016 APA: 18. kuused mitte üle 1 tunni ekraaniaega, vaadata koos lastega.**

Üle 2 aasta vanused:

- **Vali eakohased saated, mis oleks harivad, väldi agressiivseid ja liiga erutavaid saateid.**
- **Piira ekraani vaatamise aega (eraldjuhul maksimaalselt 2 tundi päevas).**
- **Lülita TV söögi ajaks välja.**
- **Tee TV vabu päevi, tehke koos midagi muud toredat.**
- **Ära kasuta TV preemiana hea käitumise eest.**
- **Lülita TV välja kui saade on läbi. Ära jäta TVd mängima, kui teete midagi muud.**
- **Vaata TV lapsega koos. Räägi lapsega TVs nähtust.**
- **Ära pane TVd magamistuppa.**

TV programmid ja arvutimängud kõne arendamiseks

***kõne omandamiseks**

***kirjaoskuse omandamiseks nt
“Sesame Street”**

Mängud ja mänguasjad

Kooliks ettevalmistamise ja kooli edukuse seisukohalt oluline

- **Kui palju lapsega räägitakse**
 - **Sõnavara suurus seotud kirjaliku keele omandamise edukusega**
- **Kuidas lapsega räägitakse – suhtlemisstiil: direktiivne või suhtlemisele orienteeritud;**
- **Dekontekstualiseeritud keelekasutus: jutustused, põhjendused**

SEMINARIKS

- 1) 3 küsimust, mis Teil teksti lugedes tekkisid;**
- 2) mõtted, mis jäid segaseks; mõtted, millega Te nõus ei ole;**
- 3) mõtted, mille üle tahaksite pikemalt arutleda.**

Kirjandus

- **T. Tulviste & P. Tulviste (2002). Keel . J.Allik & M. Rauk (Toim.). *Psühholoogia gümnaasiumile*. Tartu: TÜ Kirjastus, 9 pt., lk. 148-161.**

LOE SIIT 9.3. Keele omandamise teooriad;

- **Tulviste, T. (2008). Kõne areng. In E. Kikas (Toim.), *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas*. Tartu: TÜ Kirjastus, lk. 39-52.**

PÖÖRA TÄHELEPANU SELLELE, KUIDAS TULEKS SUHELDA IMIKUGA JA KUIDAS EELKOOIEALISE LAPSEGA: MILLES SARNASUS? MILLES SEISNEB ERINEVUS?